

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Objects and identities

Dowry and material culture in Venetian Crete in regional and European context (1600-1645)

Markaki, T.

Publication date

2018

Document Version

Other version

License

Other

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Markaki, T. (2018). *Objects and identities: Dowry and material culture in Venetian Crete in regional and European context (1600-1645)*. [Thesis, fully internal, Universiteit van Amsterdam].

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Dutch Summary

Objecten en identiteiten: Bruidsschat en materiële cultuur op het Venetiaanse Kreta in regionale en Europese context (1600-1645)

Het huwelijk vormt een belangrijk overgangsmoment in het leven van individuen en families en gaat vaak gepaard met de overdracht van roerende en onroerende goederen die de identiteit van mensen tot uitdrukking brengen. Ze maken deel uit van de bruidsschat, een wijdverspreid en eeuwenoud fenomeen dat een buitengewone variatie qua vorm en inhoud vertoont. Tegelijkertijd kent de bruidsschat bepaalde algemeen geldende kenmerken, zoals het feit dat de goederen ervan in het openbaar worden overgedragen.

Op het zeventiende-eeuwse Kreta hadden het huwelijk en de bruidsschat een verreichende sociaal-economische en culturele functie. Dat was ook het geval in Venetië, en andere door Venetië gedomineerde gebieden in het oostelijke Middellandse Zeegebied, zoals het eiland Naxos. Deze gebruiken kunnen wij onderzoeken dankzij de notariële akten. Deze akten verschaffen gedetailleerde informatie over de juridische aspecten van beide instituten en over de goederen die zich in de bruidsschat bevonden. Opmerkelijk is dat op Kreta zelfs de kleinste details van voorwerpen alsmede hun waardebepaling systematisch werden geregistreerd. Deze registratie vond plaats in een sterk gedifferentieerde samenleving, gesitueerd tussen Venetië en Constantinopel. Deze koloniale maatschappij vormde een verbindingszone waarbij de metropool, Venetië, en allerlei lokale tradities met elkaar in contact stonden. Hoe positioneerden mensen zich in deze samenleving bij hun huwelijk door middel van de goederen uit hun bruidsschat? Dit vormt de centrale onderzoeksvraag van deze dissertatie.

De onderzochte archivalia (het huwelijkscontract, inclusief een inventaris van roerende goederen, de *stima*, en het ontvangstbewijs van de bruidegom) maken het huwelijksproces, de waarde van de bruidsschat, de samenstelling ervan en verschillende cruciale materiële aspecten van de betrokken voorwerpen inzichtelijk. Hoewel deze notariële akten ruimschoots voorhanden zijn in de Venetiaanse archieven, zijn deze evenwel nauwelijks systematisch onderzocht. Deze dissertatie vormt, binnen het ruimere kader van de studie van de materiële cultuur op het

Venetiaanse Kreta, het eerste systematische onderzoek naar deze archiefbronnen. De documenten zijn geschreven in een gemengde taal: Italiaans, Grieks, Venetiaans en Kretenzisch dialect. Het verklarende glossarium, dat bij deze dissertatie is bijgevoegd en gebaseerd is deels op eigen lexicografisch onderzoek en deels op secundaire bronnen, vormt een hulpmiddel bij de identificatie en vertaling van de betreffende termen.

De onderzochte periode betreft een vreedzame deelperiode van de *Gouden Eeuw* van Kreta (1571-1669), die eindigde in 1645 met het uitbreken van de vijfde Venetiaans-Turkse oorlog. In deze periode bereikte de Venetiaans-Kretenzische cultuur, ontwikkeld op Kreta tijdens de 450 jaar van Venetiaanse heerschappij, een hoogtepunt. Vooral in Candia (het huidige Heraklion) was de dynamiek tussen verschillende religieuze, etnische en sociaal-economische bevolkingsgroepen complex. In de zeventiende eeuw was Candia een belangrijk handelscentrum in het oostelijk deel van het Middellandse Zeegebied. Het onderhield nauwe banden met de metropool, Venetië, en andere stedelijke gebieden in Europa en de Levant. Er was weliswaar sprake van kruisbestuiving tussen de verschillende bevolkingsgroepen, maar tegelijkertijd bleven de door de feodale structuur van de samenleving afgebakende scheidingslijnen intact. Hoewel er een duidelijke grenslijn bleef bestaan tussen de elite en de rest van de bevolking en tussen de stedelingen en de inwoners van het platteland, was er ook sprake van convergerende elementen, waarin de gemeenschappelijke belangen van al deze groepen tot uiting kwamen. Deze twee tegengestelde processen resulteerden in identiteitsvorming binnen een context van juridisch-politieke, sociaal-economische en culturele verwantschap.

In deze context vond een selectieve overdracht van materiële en culturele vormen plaats, die zichtbaar werd in de instituten van het huwelijk, de bruidsschat en de daarbij behorende objecten. Dit alles blijkt uit een kwalitatieve en kwantitatieve analyse van twee datasets van huwelijkscontracten: een dataset van 770 huwelijksdocumenten, opgesteld door 66 notarissen, en een dataset van 130 documenten, opgesteld door 28 notarissen. De grote typologische en linguïstische diversiteit van de contracten toont aan dat ze een typisch product waren van de complexe samenleving waarin ze werden geproduceerd. In totaal zijn 8.345 bruidsschatobjecten, opgenomen in de tweede dataset, onder de loep genomen. Hun fysieke eigenschappen (materiaal, conditie, kleur en

decoratieve motieven) zijn uitgelicht. Omdat de bestaande studies over de materiële cultuur op Kreta veel generalisaties bevatten, is een van de doelstellingen van dit onderzoek om de diversiteit van de materiële cultuur aan te tonen en om een aantal fysieke details van objecten te benadrukken. In de voetsporen tredend van andere onderzoekers van de materiële cultuur van delen van (vroeg) modern Europa, die eveneens boedelbeschrijvingen hebben bestudeerd, vergelijk ik verschillende geografische, sociale, economische en beroepsgroepen. Daarbij kunnen bepaalde terugkerende patronen van materiële cultuur worden vastgesteld.

Het buitengewone ‘oog voor detail’ in de *stima* biedt de onderzoeker de mogelijkheid om op verschillen te wijzen en in kaart te brengen wat voor positie individuen precies innamen. Het vastleggen van subtiele details van de objecten en het gegeven dat de registratie en overdracht van de bruidsschat in het openbaar plaatsvond, versterkten iemands sociale status en gaven families en personen de gelegenheid om een *public statement* af te leggen. In dit proces speelde het uiterlijk vertoon een voorname rol.

Roerende goederen uit de bruidsschat wezen op plaatselijke, gedeelde en uiteenlopende culturen en vormden daar een afspiegeling van. De scheiding tussen stad en platteland, zo duidelijk zichtbaar in de indrukwekkende stadswallen van Candia, is evenzeer waarneembaar in de objecten van de bruidsschat. Een duidelijk stedelijke identiteit verraadt zich ten eerste door een grotere verscheidenheid en hoeveelheid van objecten. Ook een frequenter gebruik van decoratieve motieven met een ‘Venetiaans tintje’ en het toevoegen van nieuwe voorwerpen, een overdracht van goederen die niet voorkomen op het platteland, demonstreren deze stedelijke identiteit. In heel Europa werden nieuwe gebruiksvoorwerpen vooral, maar niet uitsluitend, geassocieerd met stedelijke centra. Dat was ook het geval op Kreta. Om een voorbeeld te noemen: de variëteit aan soorten zijde en de aanwezigheid van ‘exotische’ objecten of andere modieuze voorwerpen in de bruidsschatten van Candia lieten een in het oog springende consumptiementaliteit zien.

Tegelijkertijd waren de stad en het platteland met elkaar verbonden. Er was sprake van een zekere gemeenschappelijke cultuur, in het bijzonder wat betreft kledingartikelen en beddengoed. Binnen het huwelijk waren het voorkomen van de vrouw en haar verplichtingen, zoals het krijgen van kinderen, alsmede allerlei activiteiten in huis, zoals

samen dineren, van cruciaal belang. Specifieke kledingstukken, beddengoed en tafellinnen werden gezien als iets dat iedereen moest bezitten. De geringe aanwezigheid van eetgerei op het platteland suggereert dat tafelkleden en servetten daar meer zijn ingezet om de bedrevenheid van de jonge bruid in het vervaardigen van borduur- en breiwerk te etaleren.

Ook kunnen we een hoge mate van diversiteit onderscheiden. Het verlangen naar distinctie, sociaal vertoon en luxe vormde de drijvende kracht. Bij het streven naar distinctie speelden speciale stoffen, kledingstukken, eetgerei, accessoires en decoratieve elementen een essentiële rol. Nieuwe objecten vertegenwoordigden slechts een klein percentage van de bruidsschat. Ze illustreren dat bepaalde delen van de bevolking (de elite, voorname *cittadini*, ambachtslieden, de stedelijke bevolking) een consumptiementaliteit overnamen, die we ook in andere Europese landen zien.

De gewone bevolking volgde duidelijk een ander patroon dan de elite, waar bruiden meer kledingstukken en beddengoed ontvingen. Maar drie subgroepen (ambachtslieden, priesters en voorname *cittadini*) vertonen elk een bijzonder gedrag. Voorname *cittadini* (bureaucraten, artsen, apothekers, rijke handelaren) genoten een hogere sociale status dan anderen. Ze waren in staat om hun dochters met een 'rijke' bruidsschat uit te huwelijken. Deze 'nieuwe rijken' bezaten het grootste aantal nieuwe objecten met een bonte variëteit, waaronder veel van Venetiaanse origine. Ze leken geobsedeerd door het uiterlijk van vrouwen en het verlangen om opzichtig consumptiegedrag te vertonen. Op selectieve wijze eigenden ze zich materiële objecten van de elite toe en volgden de codes van het *vivere civilmente*. Ze werden gedreven door sociale competitie en de wens om hun vergaarde rijkdom, verworven sociale status of verfijnde smaak te laten zien. We nemen een dergelijk patroon ook in Venetië en in andere vroegmoderne Europese steden waar. Ambachtslieden waren beter af dan de andere *popolani*. Aangezien zij gemakkelijk toegang hadden tot de productie en distributie van materiële goederen, konden zij een meer gevarieerde bruidsschat aanbieden met een meer onderscheidende inhoud. De Grieks-orthodoxe priesters op het platteland weken af van het algemene patroon, omdat hun prioriteiten, in plaats van bij voorwerpen, voornamelijk bij geld en onroerend goed lagen. Hun gebrek aan

belangstelling voor prestigieuze en nieuwe voorwerpen laat zien hoe ver zij stonden van het opzichtige vertoon van de voorname *cittadini*.

Door haar gunstige ligging als verbindingsstad speelde Candia een sleutelrol in culturele uitwisselingsprocessen. Venetië leek een magnetische aantrekkingskracht uit te oefenen op de bewoners van de mediterrane periferie. Bepaalde sociale groepen in Candia namen selectief zekere soorten voorwerpen, accessoires, materialen, decoratieve motieven en kleuren over. Sommige objecten die populair waren in Venetië, zoals waaiers en zakdoeken, werden niet gesignaleerd in de Kretenzische bruidsschatten. Andere voorwerpen, zoals kisten, vorken en parelkettingen, kwamen daar net zo vaak voor als in Venetië. Kant vormde een *hot item* in beide locaties. Bovendien kon het kantslossen de voornaamste deugden van de vrouw zichtbaar maken (gehoorzaamheid, geduld, beperking tot een rol in het huishouden), alsmede de economische en sociale status van de bruid. Andere objecten uit Venetië werden op een andere, originele wijze op Kreta gebruikt. Enkele voorbeelden zijn de gemengde stoffen *dimito*, het *indiana* katoen en de *fustagno/φουστάκι*. Inwoners van Candia namen Venetiaanse stoffen over en pasten het gebruik ervan aan hun eigen behoeften en voorkeuren aan. De selectieve overname van populaire kleuren en de introductie van nieuwe namen en tinten die ontleend zijn aan de flora en de exportproducten van het eiland getuigen hiervan. Het gebruik van namaakproducten, een wijdverbreide praktijk in Venetië, bereikte ook Candia. Allerhande stoffen van lagere kwaliteit - dus minder duurzaam en gevoeliger voor modeveranderingen -, glazen kralen en namaakparels vormden een bescheiden uiting van consumentisme. Al deze waar bood de minder bedeelde inwoners een kans om zich in de positie van de meer bevoorrechten te verplaatsen, wat weer bijdroeg aan een vervaging van sociale grenzen.

Objecten uit de bruidsschat zorgden voor bindingen en brachten individuen en families samen. Tegelijkertijd hielden ze mensen gescheiden. Verschillende groepen eigenden zich culturele elementen toe die nieuwe betekenissen kregen. De overname van *brocadello*-zijde door de 'nieuwe rijken' in Candia veranderde het gebruik van de stof zelf, maar ook de gebruikers. In Venetië verwees het naar een nagemaakte zijde, het goedkopere *brocado*; in Candia was het nog steeds een nagemaakte *brocado*, maar tegelijkertijd ook de opvallende zijde, die de welgestelde gewone burgers de gelegenheid bood om zich te onderscheiden.

Samenvattend: deze dissertatie onderzoekt de sociaal-economische en culturele functie van de objecten in de bruidsschat en tracht het Venetiaanse Kreta een plaats te geven binnen het bredere kader van Europese studies die zich bezighouden met de materiële cultuur - in het bijzonder de studies waarin boedelbeschrijvingen worden onderzocht. De dissertatie laat zien hoe de bruidsschat, door het uiteenlopende karakter van de voorwerpen daarin, vele functies kon hebben op Kreta: hij vormde een mechanisme van acceptatie en uitsluiting; een middel tot scheiding en toenadering; een middel waarmee de smaak en waarden van de families die de bruidsschat gaven zichtbaar kon worden gemaakt. De bruidsschat gaf vorm aan en vormde een afspiegeling van de economische suprematie van de elite, de economische macht en de stijgende sociale status van voornamelijk *cittadini*, alsmede de speciale positie van ambachtslieden en priesters. Bovendien belicht deze studie de levensomstandigheden van de gewone mensen en schenkt daarbij bijzondere aandacht aan de vrouwelijke levensstijl. Het methodologische en theoretische kader dat in dit werk wordt geboden zal, hopelijk, dienen als basis voor verder onderzoek naar de materiële wereld van specifieke bevolkingsgroepen op het Venetiaanse Kreta.